

המשמעות הרוחנית של גניזת הארון

- א. סיפור גניזת הארון
- ב. השינוי בעבודת ה' בגניזת הארון
- ג. גניזת הארון - סוף עידן 'אתערותא דלעילא'
- ד. תחילתו של עידן חדש - אתערותא דלתתא
- ה. מדוע הארון נגנז בלשכת דיר העצים?
- ו. "לא יאמרו עוד ארון ברית ה'"
- ז. סיכום

א. סיפור גניזת הארון

חז"ל אומרים בכמה מקומות (ראו: יומא נב ע"ב) שיאשיהו גנז את הארון¹, ואף מנמקים את החלטתו של יאשיהו: "מה ראה שגנזו? ראה שכתוב: 'יולֵךְ ה' אִתְּךָ וְאֵת מִלְכָּךָ אֲשֶׁר תִּקַּים עֲלֶיךָ' (דברים כח, לו), עמד וגנזו, שנאמר: 'וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְדוֹשִׁים לַה' תִּגְנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּבַיִת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשָּׂא בְּכַתְף עֲתָה עֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' לה, ג)."

עוד מסופר² שבשנת ה'ח למלכותו, יאשיהו החליט 'לחזק בדק הבית' בבית המקדש. במהלך המלאכה, מצא חלקיהו הכוהן את "ספר תורת ה' ביד משה"³, התברר שלא היה מדובר בספר תורה רגיל, אלא בספר התורה שמשה רבינו כתב. אולם, להיכן נעלם ספר תורה זה עד עתה? רבי יוסף אלבו והאברבנאל מסבירים שאמון ומנשה היו עובדי ע"ז, והיה חשש שיפגעו בספר התורה שכתב משה, ולכן אחד הכוהנים החביא אותו היטב בבית המקדש (ספר העיקרים ג, כב; אברבנאל על מלכים שם). שפן הסופר פתח את ספר התורה והקריאו לפני יאשיהו, ומצאו שהיה גלול בפרשת התוכחות, ובתחילת הדף הופיע הפסוק 'יולֵךְ ה' אִתְּךָ וְאֵת מִלְכָּךָ אֲשֶׁר תִּקַּים עֲלֶיךָ' (ע"פ מצודת דוד). יאשיהו קרע את בגדיו כי הבין שהגלות קרובה, ובאמת כאשר שאלו את חולדה הנביאה, היא התנבאה שכך יהיה. יאשיהו החליט לגנוז את הארון כדי שלא יילקח לבבל, "אמר להם: אם גולה הוא עמכם לבבל, אין אתם מחזירין אותו עוד למקומו" (ירושלמי שקלים ו, א).

1. ראה במאמרי: גורלו של ארון הברית, **מעלין בקודש** מד (אלול תשפ"ב) עמ' 87-107. להשלכות ההלכתיות של גניזת ארון הברית - ראה במאמרי: ההשלכות ההלכתיות של גניזת ארון הברית, **מעלין בקודש** מג (אדר תשפ"ב) עמ' 43-51.
2. מלכים ב' פרק כב; דברי הימים ב' פרק לד.
3. דברי הימים שם, פסוק יד.

יש לעיין בדברי יאשיהו ללויים לגבי גניזת הארון: "וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לֵה' תָּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֶּדֶשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשְׁאָ בְּפִתְּךָ עֲתָה עֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' לה, ג). לא מובן מה השתנה בעבודת הלויים, שהרי מאז בניית בית המקדש, ארון הברית היה מונח בקודש הקודשים, ובכל מקרה הלויים לא נשאו אותו כבר מאות שנים. ולכן, יש להבין מה השינוי הגדול שיאשיהו אומר להם שיתחולל ברגע גניזת הארון.

ב. השינוי בעבודת ה' בגניזת הארון

הרב יצחק הוטנר, כתב באחת מאגרותיו, שגניזת הארון יצרה שינוי בדרך עבודת ה':

הנה ידוע לך שהיו בישראל כמה וכמה גניזות. נגנזו הלוחות, נגנז המשכן, נגנז הארון וכו'. בודאי שמכל גניזה היו תוצאות בדרכי התורה ועבודה. ומפורש הוא הדבר בכתוב בדברי יאשיהו המלך בשעת גניזת הארון, שאמר שגניזת הארון הולידה חידוש באופיה של תורה ועבודה. והוא הדין והיא המדה בכל הגניזות (פחד יצחק – אגרות ומכתבים, מכתב ל).

לאור זאת, עלינו לברר: מה הייתה דרך עבודת ה' לפני גניזת הארון, ומה היא דרך עבודת ה' לאחר גניזת הארון?

ג. גניזת הארון – סוף עידן 'אתערותא דלעילא'

אם ננסה להגדיר איזו דרך בעבודת ה' סימל הארון, נראה שהתשובה היא אתערותא דלעילא בניסים גלויים. מצינו לגבי הארון, שהיה "נושא את נושאו" (סוטה לה ע"א), והניסים הגלויים היו קשורים אליו, כדברי חז"ל: "חביב הוא הארון, שהמשכן כולו לא נעשה אלא בשביל הארון, וכל נסים שהיו נעשין בישראל, בארון היו נעשין. וכן הוא אומר: 'ארון ברית ה' נוסע לפניהם', שהיה הורג נחשים ועקרבים, והיה הורג לפנייהם שונאיהן של ישראל" (ספרי זוטא י; וראה שהש"ר ג). לפי השיטה שהיו שני ארונות, הארון עם שברי הלוחות הוא זה שהיה יוצא עמהם למלחמה (רש"י במדבר י, לג).

אם כן, נראה שגניזת הארון שסימלה את חורבן בית המקדש הראשון, ביטאה את סוף עידן 'אתערותא דלעילא', כדברי חז"ל שאמרו ששכינה לא שרתה בבית המקדש השני: "אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים" (יומא כא ע"ב). ר' צדוק הכהן מלובלין מסביר שהיה שינוי בהנהגת ה' בין בית המקדש הראשון לשני:

וזהו שאמרו (יומא כא ע"ב) דשכינה לא היתה במקדש שני, עיין שם. והיינו, כי מאז והלאה נסתלק פרסום ענין זה, שה' בתוך בני ישראל, כמו שהיה כל ימי בית ראשון, אם לטוב ואם לרע, תיכף נשתנה ענין ההנהגה אצלם. וזה לתוקף דביקות

ההשגחה האלקית עליהם. וכן בגלות בבל. ולכן עד אז, היתה הנבואה בישראל. גם בעת גלות בבל, היו חגי זכריה ומלאכי נביאים. ומשנבנה בית שני נסתלקה הנבואה, שהוא הנמשך מן השכינה, שה' שוכן בתוכנו, על ידי זה תנוח הרוח על לבות בני אדם המשלימים להשיג כבוד ה' ביותר ולמדריגת הנבואה. (שיחת מלאכי השרת, הוספות).

ולכן, אמרו חז"ל: "אמר רב אסי: למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך: מה שחר סוף כל הלילה – אף אסתר סוף כל הנסים".⁴ ר' צדוק מסביר: "ולכך אסתר שהיא סוף גלות בבל, הוא סוף כל הנסים הנגלים שניתנו לכתוב, שמן אז והלאה היו נסים נסתרים שלא ניתנו לכתוב" (שם). ואם כן, מכאן והלאה יהיו רק נסים נסתרים בהנהגה טבעית.

ד. תחילתו של עידן חדש – אתערותא דלתתא

בבית המקדש⁵ היו שני ניסים בהקשר לאש המערכה: "ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן" (אבות ה, ה). אולם, למרות שהאש ירדה מן השמיים, יש מצווה להביא אש על ידי אדם: "דתניא: 'ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח' – אף על פי שאש יורדת מן השמים, מצוה להביא מן ההדיוט" (יומא כא ע"ב). בברייתא נאמר שאש המערכה הייתה "רבוצה כארי", והגמרא הקשתה, שהרי בברייתא אחרת אמר רבי חנינא סגן הכהנים שראה את אש המערכה "רבוצה ככלב". הגמרא מתרצת שאין סתירה: בברייתא הראשונה מדובר בבית המקדש הראשון, ובברייתא השנייה מדובר בבית המקדש השני.

הגמרא מקשה, שהרי אש המערכה היא אחד מחמשת הבדלים בין המקדש הראשון למקדש השני! ואם כן, כיצד נאמר שהייתה אש גם בבית המקדש השני? הגמרא מתרצת "אמרי: אין, מיהוה הוה, סיועי לא מסייעא". המאירי מסביר: "ואף כשתאמר שהיה שם אש יורד מן השמים, מכל מקום, לא היה מסייע כלל לאש של הדיוט למהר את ההקטרה; שהאש שהיתה יורדת במקדש ראשון היתה מעכלת⁶ כל הקרבנות, ולא היו הכהנים צריכים להביא אלא שני גזירי עצים, לקיים מצות הבאה מן ההדיוט; אבל אש שהיה יורד במקדש שני לא היה מעכל הקרבנות, והיו הכהנים צריכים להביא עצים למערכה".

4. ר' צדוק הכהן מלובלין מביא את שאלת הגמרא, והרי היה גם את חנוכה? ומשיב שחנוכה לא ניתן להיכתב, כי היה ניתן להבין את נס הניצחון במלחמה כדרך הטבע, שלעיתים מעטים ינצחו בתחבולות מלחמה את הרבים והחזקים. ואפילו לגבי פורים, הייתה מחלוקת אם ראוי להיכתב. הרי מצד אחד הנסים היו בדרך הטבע, בהשתדלותה של אסתר ובמלחמה שנלחמו, אך מצד שני היו ניסים שיצאו מגדר הטבע, וְנִנְחַפּוּף הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְהוּדִים הַמָּה בְּשָׁנָאֵיהֶם" (אסתר ט, א), וכן: "וְרַבִּים מֵעַמִּי הָאֲרָץ מֵתִיְהָדִים כִּי נָפַל פֶּחַד הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם" (אסתר ח, יז).
5. וראה את דברי המאירי (אבות שם): "ויש מפרשים שמשנה זאת לא נאמרה אלא במקדש ראשון".
6. "עכולי עולה" (יומא מה ע"ב; זבחים פג ע"ב); "עוכלתן" (זבחים פז ע"א). עי' בספר הערוך הקצר ערך 'עכל' וכן ב'הכתב והקבלה' במדבר יא, ו.

אם כן, ההבדל בין בית המקדש הראשון לשני הוא בהשפעה ובמשקל של מעשה האדם. בבית המקדש הראשון אמנם הייתה אש של הדיוט, אך כמעט ולא הייתה לה השפעה, כי האש מן השמיים הייתה שורפת את כל הקרבנות. לעומת זאת, בבית המקדש השני, האש של ההדיוט הייתה בעלת השפעה רבה, כי האש מן השמיים לא הייתה שורפת את הקרבנות.

נמצאנו למדים שתקופת בית המקדש הראשון התאפיינה באתערותא דלעילא, ניסים גלויים והקטנת מקום מעשה האדם לעומת המעשה השמימי. לעומת זאת, תקופת בית המקדש השני, התאפיינה באתערותא דלתתא, ניסים נסתרים, והגדלת מקום מעשה האדם לעומת המעשה השמימי. אם כן, כאשר נגזו הארון, שסימל יותר מכל את האתערותא דלעילא – הסתיים העידן של הניסים הגלויים, והחל העידן של הניסים הנסתרים בהנהגה הטבעית.

ה. מדוע הארון נגזו בלשכת דיר העצים?

חז"ל מלמדים אותנו שהארון נגזו בלשכת דיר העצים⁷:

אמר רב נחמן, תנא: וחכמים אומרים: ארון בלשכת דיר העצים היה גנוז. אמר רב נחמן בר יצחק, אף אנן נמי תנינא: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק, וראה רצפה משונה מחברותיה, ובא והודיע את חבריו, ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו, וידעו ביחוד ששם ארון גנוז. מאי הוה עביד? אמר רבי חלבו: מתעסק בקרדומו היה. תנא דבי רבי ישמעאל: שני כהנים בעלי מומין היו מתליעין בעצים, ונשמטה קרדומו של אחד מהם ונפלה שם, ויצתה אש ואכלתו. (יומא נד, א)

מה המשמעות הרוחנית של גניזת הארון דווקא בלשכת דיר העצים?

הרב קלונימוס קלמיש מפיאסצנה מלמדנו בספרו 'דרך המלך' (פרשת בלק):

כי אף שאש יורדת מהשמים, מצוה להביא מן ההדיוט, הן על כל איש נשפע ממרום והיא אש גדולה, מכל מקום הראשית והעיקר הוא מה שהאיש יעורר מעצמו בעצמו בעבודתו. ובגמרא יומא איתא שהארון נגזו בדיר העצים. לעניינו מרמז להנ"ל, שהעצים שהיו להדליק את אש ההדיוט, אש שלמטה, בהם נגזו ארון הקודש – התורה והעבודה, עד שגם בשעת החורבן לא נפל בידי הסטרא אחרא, ונשאר קיים במקומו. הבחור והאברך שרוצה לקיים את עצמו, שגם אחרי שיפול אל

7. מה הייתה תכלית שימושה של לשכת דיר העצים? "מזרחית צפונית – היא הייתה לשכת דיר העצים, ששם כהנים בעלי מומין עומדין ומתליעין בעצים, שכל עץ שיש בו תולעת פסול לגבי מזבח" (יומא טז ע"א).

שערוריית העולם, טרדותיו ודאגותיו, גם אז תתקיים תורתו ועבודתו, אז יוסיף ויתקן את דיר העצים, ויוסיף אש של מטה. גם כשהוא כבר מוטרד בפרנסה, צריך הוא לעשות לו זמנים פנויים, שיזכור שלא בא לעולם רק לשם משא ומתן ולאכול וכו'. ואל ישכח כי בשנותיו אלו אשר יחיה, יכול ח"ו לחבל את כל הנצחיות שלו... ויעורר בקרבו אש ואהבה ויראה לה. אבל העיקר, צריכים לייסד זאת טרם שמתחיל לרדוף, והארון נגנז בדיר העצים שגם בחורבנו יתקיים כאן.

ישנה סמליות גדולה בכך שהארון שמסמל יותר מכל את האתערותא דלעילא – נגנז דווקא בלשכת דיר העצים, במקום שבו הייתה לאש ההדיוט משמעות כה גדולה בבית המקדש השני. וזאת ללמדנו שעבודת ה' כיום תלויה במעשה האדם, באתערותא דלתתא.

ו. "לא יאמרו עוד ארון ברית ה'"

בסיום הדברים, ראוי להזכיר את נבואת ירמיהו: "וְהָיָה כִּי תָרְבוּ וּפְרִיְתֶם בְּאֶרֶץ בְּיָמֵי הַהֵמָּה נְאֻם ה' לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית ה' וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ בּוֹ וְלֹא יִפְקְדוּ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד" (ירמיה ג, טז). ירמיהו מתאר בנבואתו עידן חדש, שבו ארון ה' אינו ממלא תפקיד מרכזי. הפרשנים חלקו במהות התפקיד הקודם של הארון שבנבואה כבר לא יתממש. רש"י כותב: "כי כל כניסתכם תהא קדושה, ואשכון בה כאלו הוא ארון". אם כן, קדושת הארון עתידה להתרחב. האברבנאל אף הוא הלך בכיוון זה, וכתב: "לפי שהקדושה לא תהיה לבד במקום הארון, כי אם בירושלים כולה".

פרשנים אחרים, כמו הרד"ק, הפנו את הדגש לעבר הפסקת המלחמות, שהרי הארון היה יוצא עמהם למלחמה ובעתיד כבר לא יהיו מלחמות, כי הגויים לא יקנאו בישראל, על אף הצלחתם ושגשוגם של ישראל בארץ. אם כן, אולי שני הפירושים הללו יכולים להשלים עבורנו את התמונה, לגבי המשמעות הרוחנית של גניזת הארון. כיצד הקדושה תתפשט ותתרחב מעבר לגבולות מקום הארון?

התשובה היא כדברי האדמו"ר מפיאסצנה: הרחבת הקדושה תתרחש על ידי אש שתגיע מההדיוט, מהמעשים של האדם, שלמרות הטרדות בפרנסה, יקבע עיתים לתורה ויעורר בקרבו אש ואהבה לה'. כאשר האדם הופך את ביתו למקדש מעט וחי את התורה בליבו, הרי שקדושת הארון גנוזה בתוכו. וממילא, כאשר נתרומם למדרגה הרוחנית שלנו, האומות לא יתקנאו בנו ולא תהיינה מלחמות⁸, אלא הנבואה תתממש: "בְּעֵת הַהֵיאָה יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כְּשֵׁם ה' וְנִקְוּוּ אֵלָיָהּ כָּל הַגּוֹיִם לְשֵׁם ה' לִירוּשָׁלַם וְלֹא יִלְכוּ עוֹד אֲחֵרֵי שְׁרָרוֹת לְבָם הָרַע" (שם יז).

8. השווה: אורות, המלחמה ד.

ז. סיכום

הרב הוטנר מסביר על פי דברי יאשיהו בגניזת הארון, שמהרגע שהארון נגזז התחולל שינוי בעבודת ה'. דרך עבודת ה' לפני גניזת הארון הייתה באתערותא דלעילא, הקטנת מעשה האדם לעומת מעשה שמים. לעומת זאת, דרך עבודת ה' לאחר גניזת הארון היא באתערותא דלתתא, הגדלת מעשה האדם לעומת מעשה שמיים. האדם נדרש כיום להיות אקטיבי יותר, ולקחת אחריות על חייו, להפוך את ביתו למקדש מעט ולחיות את התורה בליבו.

המקדש

וקודשיו

